

Walram Rombout
kunstambachtman van Lissewege
(ca 1598-1668)

In zijn „Op beevaart naar Onze Lieve Vrouw van Lissewege” (1930), schrijft Z. E. H. Michel English : „De schrijnwerker-beeldhouwer Walram Rombout vinden we voortdurend in de kerk werkzaam van 1619 tot 1652. Wellicht is deze bedrijvigheid te verklaren door het feit dat Walram Rombout metterwoon te Lissewege gevestigd was; in 1644 althans, vinden wij hem onder de pachters van het kerkeland opgesomd. Is onze veronderstelling bewaarheid, dan mag Lissewege werkelijk fier zijn op deze ambachtsman over wie we tot nu toe nergens melding hebben aangetroffen, en wiens bewaard gebleven werken getuigenis afleggen van groot talent”.

Walram Rombout was inderdaad Lissewegenaar. Dat blijkt duidelijk uit opzoeken, die nog andere belangwekkende gegevens over hem aan het licht brachten. Hoewel deze geen aanspraak op volledigheid kunnen maken, geven zij een kijk op het milieu en de omgeving van deze ambachtsman.

Walram Rombout was een telg van een oude schrijnwerkerstam; in 1566 werkte te Lissewege reeds een Lambrecht Rombout aan het herstellen van de kerkdeur (1). Wellicht was deze Lambrecht een van de voorouders van Walram.

(1) L. VAN HOLLEBEKE: *Lisseweghe, son église et son abbaye*. Brugge 1863. p. 208 : „Nous avons cru pouvoir faire cette annotation suivante qui se trouve dans le compte de l'église de cette année: Betaelt Lambrecht Rombout over tvermakene ende cortene van de kerckdeure, VIII s.p.”.

Het is niet te verwonderen dat we de familie Romboudt in het begin van de jaren 1600 weldra — om het met moderne begrippen te dekken — op een der hoogste treden van de middenstandsladder zien opklimmen. Immers het begin van de 17e eeuw zou voor Lissewege — evenals voor de rest van de Spaanse Nederlanden — onder het beheer van de aartshertogen enigzins een réveil inluiden.

Walram Romboudt was niet alleen, zoals M. English het opmerkt, vóór ofwel vanaf 1627 pachter van twee stukken grasland, welke in de nabijheid van de tegenwoordige veerplaats over het Boudewijnkanaal gelegen waren, hij was bovendien eigenaar van verscheidene percelen waarop grondrenten, erfelijke en losbare, gevestigd waren (2). Een daarvan bezwaarde „De

(2) *K.A.L. Kerkrek. 1627-1630*: Walram Romboudt heeft in pachte de voorseyde partyen voor zes jaere, primo 1627 onghelycke II pd. III sch. VI gr. ontfanghen.

In het „*Registere vande landen toebehoorende de kercke van Lisseweghe. Anno Domini 1578.*” worden deze partijen als volgt beschreven: „Art. 98. Ligghende binden ambachte ende prochie voorseit noordoost bij de kercke van Lisseweghe uit XLII° beghin zuudtwest vande voorscreven laetsten parcheel ande zuudt-eynde van den waterganck also men gaet van Lisseweghe te Beuckemaeremeulen waert ende es genouch drie houckende, tusschen kindt van Francische de Nageera, Spaangnaert, landt de noordoostzijde tnaervolghende Mr. Lenaert Cazenbroots, Lieven Hoornewedere ende Onse Vrouwe messe landt, al an de zuudtwestzyde, streckende met de noordwesthende anden waterganck ende metten zuudtoosthende. Ende gaf de kercke Anthleunis ende Kathelyne sijn wijf, Int voorseyden art. CXXXVIII.” (In margina lezen wij: Karel Rombout, in 1670).

„Art. 99: Ligghende binden ambochte ende prochie voorseyt, noordoost bij der kercke int voornoemde XLII° beghin, ande zuudtzijde vanden voorseyden laetsten parcheele tusschen voorscreven landt el noordtzijde eenen landweck half daertoe ghemen, also verre als tvoornoemde landt gaet ande zuudtzijde, streckende metten zuudtwesthende anden waterganck ende metten zuudtoosthende an Onse Vrouwe messe in Lisseweghe landt, Ende ghaf de voorseyde kercke Jan, bastaert van Wulfsberghe, int voorgaende registere article honderdneghenendertich.” (In marg. lezen wij: Karel Rombout in 1670).

Smisse", thans bekend als het „Café des Sports" te Lissewege, naast de Heulebrug. „De Smisse" is wellicht de woon- en werkplaats geweest van Walram. Wat art. 20 betreft, dat perceel moet ongeveer gelegen zijn, waar nu de parochiale zaal gelegen is. Bij renten, en losrenten werd jaarlijks een zeker bedrag betaald *door* en niet *aan* de grondeigenaar, aan de renteheffer; hier in casu de kerk en de O.L.V. kapel te Lissewege. Erfelijke rente was blijvend, losrente kon afgekocht worden (3). Op 6 april 1625 pachten Walram en zijn broeder Joris, „weert" en strodekker, samen een huis en erf voor hun

In het „*Boek der Landpachten, 1616-1652*" lezen wij op f° 72 : Actum de XVI martij 1627. Walram Rombout heeft gepacht art. 98 en 99 groot vier ghemete twee lijnen ende LXXIII roeden voor eene termijn van neghen jaeren waarvan de drie eerste zijn bij hem Walram overghenomen van Jacques Fierens fol. 71 voor de somme van twee ponden vier schel. & zes groote van elc ghemet, date als vooren ende moet het ghepachte lant behoorlijk messen. (get.) Walram Romboudt, Jaspas Wynckelman, Pieter De Wyndt, Jan van Voorde, Lieus van Langenhove.

Deze pacht zal lopen tot 1670, wanneer hij overgaat, of reeds overgegaan was, op Walrams zoon Karel.

(3) *K.A.L.*: Register van erfelicke renten van Onse Vrouwe messe in Lisseweghe. Art. 17 : „Staende bezet up zesendertich roeden landts met al de husen en boomen daerup staende ende es de smisse ligghende binden ambochte ende de prochie van Lisseweghe, ten zuudtoosthoucke vander Heulbrugghe int XLV° beghin, tusschen den waterganck ande westzijde, Daneel Eyvins cum suis huus ende landt ande oostzijde ende ant zuudthende streckende metten noordthende ande strate." Art. 20 van erfelijke renten : „Staende bezet up XXXIII roeden landts metten huusen ende boomen daerup staende ligghende binden ambochte ende dorpe van Lisseweghe, noordtwest bij de kercke ande noordzijde van de straete int zelve XLVIII beghin ende es thus daer Jan Thomaes in wuent, tusschen Vidua Pieter Adin, nu Michiel de Clerck, huusen ende landt, ande oostzijde streckende metten noordthende an antheunis gregore erve ende metten zuutzijde ande straete".

Art. 149 van losrenten van de kerk : „Bezot up zes ghemete een lijne vierenvichtich roen lants vettegars ligghende binden ambochte ende de prochie van Lisseweghe, verre noordt vander kercke, inde wateringhe van Eyensluus int LII° beghin tusschen Spermaillie buten Brugghe lant, ande noordzijde de heerwech ande zuutzijde streckende metten westende ande waterganck, ende metten oostzijde ande kijnders van Mre. Jacob Reyvaert lant, al

vriend. Filantropie of zakelijke onderneming? (4) Ten-slotte vinden wij nog in het kerkarchief te Lissewege een ongedateerde aankoop, onder art. 6, van 88 roeden land (5). In 1640 sterft Joris Romboudt vermoedelijk van de pest. Lezen wij niet in de disrekeningen, dat hem een vergoeding werd uitbetaald voor het logeren van een zieken knecht. Na de dood van broer, die „weert”, „strodeckere” en „ontfanghere van den disch” was, neemt Walram diens pacht over (6).

volgende de brieve van bezetjnghe in date duust vijf hondert ende enenzeventich. Lectum p. Hc. Baltin ende gheteekent Van Vijve. Losbaar de penninck twintich.

(4) *K.A.L. Boek der Landpachten, 1616-1652.* f° 60 : „Walram en Jooris Romboudt hebben gepacht voor huerlieden vrient het huus ende de erve daer Elias Vereecke nu in woont toebehoorende den aerne, ende dit voor een termijn van zes jaere beginnen Meije XVIc vijfvijntich voor twee ponden grooten tsaers met conditie, dat sij sullen moeten onderhouden de veuste boven de principaele pacht en vermoghen te legghen een solder boven de keucken daerof dat zijlieden vermoghen af te trecken een zeste-deel. Dese VI° april 1625. (get.) Walram Romboudt. Jooris Romboudt. Jan Kempe. Jan Verhouwe. Jacques van Wynsberghe. Jan Verbeke. Actum den VI° april 1625.

(5) *K.A.L. Leggher der erfachtige renten.* Art. 6. (In de hoofding : Jacap f. Weyts en Jan Valewaert ghelt tsaers van ervedelicke cheynse, 2 pd. 2 sch.), (In marg. : Nota dese partij is nu vercocht an Walram Romboudt bij den pastor ende sorghers, ut crachte van octroye als blijktt bij de rekeninghe de anno 1612-13-14-15). „Staende bezet en vercheynst up acht ende tachtich roeden landts liggheende ende staende inde ambachte ende prochie ende dorpe bij der kercke van Lissewege landt ande westzijde de kercke van Lisseweghe huusen ende landt ande oostzijde ende andt noordthende streckende metten zuudthende ande cruusstraete daermen plochte tghebot te roupen met eenen steegel hierup staende.”

(6) *K.A.L. Kerkrek. 1641 :* „Jooris Romboudt, nu Walram, heeft in pachte articulo 156. IIII l. XIII r. voor ses jaren primo 1638 om II Lb. X sch. tghemet ontfanghen de anno 1641 III Lb. VIII g. „Dit artikel 156 wordt in het „Register van de landen toebehoorende de kercke van Lisseweghe, A° 1578” als volgt beschreven : „Ende voorts zo ligghen zuut daervan IIII lijnen XIII r. ende es het stuck gheenaemt St. Joorismaeycken tusschen die van Sinte Claren landt ande zuutzijde, die nieuwen clooster landt ende noordts streckende metten oosthoek anden meulenwal ende metten westzijde ande aermen in Lisseweghe landt.” Het is de weide ten noorden het voetbalplein van F.C. Lissewege.

Wij moeten ons Walram Romboudt voorstellen, als een burger die er warmpjes inzat. Vele van deze pachten en eigendommen zullen ongetwijfeld door hem verder verpacht geworden zijn. In het boek der landpachten van de kerk van Lissewege (1616-1652), vinden wij onder de ordonnantiën er geen welke dergelijke praktijken verbiedt. Deze ordonnantiën luiden als volgt :

— Alle pachters van eenighe vande voornoemde landen, moeten betaelen haer jaerlicksche pacht te S. Maertemesse van elck verschinen jaer : op pene van pachtbraecke indient de verpachters belieft ende van de pacht geint te worden op heerlic executie.

— De pachter is verbonden te betalen promptelick als hij pacht twaalf grooten eens, van elck ghemet dat hij pacht, meer oft min, naer groote van lande ende dit voor een Godspenninck.

— Gheen pachter vermach eenigh gepachte landt over te laten op pene van pachtbraecke indient de verpachter belieft maer hij daerof scheidende, vo...e die in handen van kerckmeesters, dischmeesters, etcet (indien sij tselve believe tanveerden).

— Gheen nieuwe pachten en valideren, (voor den ouden pachter tot contunuasie van sijnen pacht) tenzij dat de verschenen ten volle betaelt sijn ende den ouden pacht bijcans ut is.

— Den pachter moet den eersten sondage naer dat hij gepacht heeft commen in de secreetcamere binnen de kercke om te handteekenen sijn pachtbrief of anders is den pacht nul ende niet.

— Alle landen grooter dan een ghemet die niet ligghen begrijpelic oft schimpelic in ander lieden gebrueck, moeten verpacht wesen openbaerlick voor alle man; oft anders en valideert den pacht niet.

Walram Romboudt werd vermoedelijk geboren in het laatste decenium van de 16e eeuw (7).

(7) Doop-, huwelijk- en sterfregisters van Lissewege zijn slechts voorhanden vanaf 1606. Zij berusten in het Rijksarchief te Brugge.

Op 9 oktober 1618 treedt hij in het huwelijk met Antonia Pauwels (8). Het volgende jaar wordt hem een dochter Martina geboren (9). Zeventien (!) jaar later schenkt zijn vrouw hem nog een dochter Barbara (10). Dit kan enigszins bevreemdend lijken. Het is echter goed mogelijk dat tussen Martina en Barbara nog andere kinderen geboren werden. Wij vonden er echter geen melding van. In elk geval gaat Walram omstreeks 1642 een tweede huwelijk aan. Beatrijs Van Moer schenkt hem immers in 1643 een zoon, Joris (11), waarover wij naderhand praktisch niets meer vernemen. In 1644 wordt Karel geboren (12) en in 1646 komt een laatste dochter Adriana (13) het gezin vermeerderen.

Intussen is Joris Rombout, zijn broer, overleden in 1640. Joris, die „weert” en „strodeckere” was, zien wij steeds nauw samenwerken met Walram. In die tijd is dat te begrijpen. Vele huisjes waren nog steeds van hout (werk voor Walram) en met stro gedekt (werk voor Joris). In de disrekeningen vinden wij herhaalde-

Te Lissewege zelf vindt men in het gemeentearchief enkel een alfabetische klapper uit de XVIIe eeuw, verwijzend naar de nu te Brugge berustende oorkonden. Deze alfabetische klapper vermeldt op verscheidene plaatsen de naam van de Romboutds.

(8) *R.A.B. Par. Reg. Lissew. nr. 3*; p. 5 : 1618, okt. 9 : Matrimonium Walrami J. Jacobi Rombout et Antonia f. Phillipi Pauwels.

(9) *Ibid.*, p. 29 : Baptisavi Martinam f. Walrami Rombout et Antoniae Pauwels susceperunt Martinis Alden (!)

(10) *Ibid.*, p. 74 : Baptisavi Barbaram f. Walrami Rombout et Antoniae Pauwels susceperunt Paulus de Brune et Barbara Vonck.

(11) *Ibid.*, p. 10 : Baptisatus est Georgius f. Walrami Rombout et Beatrixiae conjugati susceperunt Martinus de Vos et Adriana Neckers.

(12) *Ibid.*, p. 13 : Baptisatus est Carolus f. Walrami Rombout et Beatrixis Van Moer; susceperunt Michael De Wulf et Adriana De Brune.

(13) *Ibid.*, p. 10 : Baptisatus est Adriana f. Walrami Rombout et Beatrixis Van Moer; conjugate susceperunt Egidius De Laey et Adriana De Wulf.

lijk betalingen aan Walram vermeld (14). Terwijl Joris er geregeld voorkomt voor levering van voedingswaren aan de armen, verzorgen van zieken en logeren van ambtenaren, bedienden en soldaten. In 1638-39 was hij „ontfanghere van den Disch”. Zijn vrouw, Madalena Fernandez (een Spaanse?), in die rekeningen soms vermeld als Madalena Rombout, ontvangt vanwege de kerk in 1635-36, twaalf schellingen en elf penningen voor verteer gedaan door vijf Spaanse soldaten, welke de pastoor bij de berechting als militair konvooi hadden gediend (15). Lissewege ligt in dien tijd immers te midden van het strijdtoneel tussen de vrijheidslievende Calvinistische benden en de Spaanse bezetters. De Spaanse Nederlanden van Filips IV (1621-1665) worden beheerd door 's konings broer, de Kardinaal-Infant Ferdinand. Wanneer deze in 1641 overlijdt, wordt voor hem te Lissewege een solemnele uitvaart gezongen (16).

(14) *K.A.L. Rekeningen van den Disch van 1645 tot 1668*. In de jaren 1650, 51, 52, 53, 54, 61, 62, 63, 64, 65, 66 vinden wij telkens betalingen van doodkisten. Deze betalingen door de dismeesters waren bestemd voor doodkisten welke moesten dienen voor behoeftigen, welke op de kosten van de Dis, dit is de toenmalige K.O.O., begraven werden.

(15) Was zij wellicht de waardin van de enige herberg die wij in het „Registre vande landen toebehoorende de kercke van Lisseweghe” folio 127 vermeld vinden: „de herberghe ghenaemt Spaengnen, liggende binden dorpe van Lisseweghe, noordtwest bij de kercke, inden houck van de straete, int XLV° beghin, tuschen de straete aen de noordtzijde ende ant oosthende, Pieter van Dichele causa uxoris huus ande zuudtzijde, streckende metten westhende an Onse Vrouwe messe in Lisseweghe huus ende landt.”

(16) *K.A.L. Kerkrek. 1640*: Betaelt an Franchois van Wijn-gaerde de somme van een pont thien schell. gr. over acht daghen te luuden de poose, daer geluudt van uuttaert van Zijne Con. Hoocheijt de Prince Cardinael, per order en quitancie.

— Kerkrechten ten uuttaerde van Zijne Conijn. Hoogheijt den Prince Ferdinandus, Cardinael-Infant van Spaigne. Eerst anden pastor XXX sch. gr.; anden Cappelaen X sch. gr.; anden coster X sch. gr. (In de marge: Transeat ghemerckt de prochie te heere belast is ende schone dienst geschiedt is).

Lissewege moet in deze tijd voor een aanmerkelijk gedeelte heel zeker Spaansgezind geweest zijn. Wij kunnen het van de toenmalige geestelijkheid ook moeilijk anders verwachten. Voor hen ging de strijd in de eerste plaats niet tussen Nederlanders en Spanjaards, maar tussen Calvinisme en Katholicisme.

Het is een feit dat de streek verre van veilig zal geweest zijn. In 1635-36 wordt drie pond groot gestort als deel in de losprijs welke bedongen werd ter vrijlating van de priesters, die te Sluis en te Aardenburg gevangen werden gehouden. In dezelfde rekening komt nog een post voor van 6 sch. betaald aan drie soldaten, welke de paters kapucijnen van Brugge naar Lissewege begeleid hadden (17).

Na deze stormachtige jaren, komen andere onheilen Lissewege en de familie Rombout beproeven. De pest, — in die tijd werd heel dikwijls elke epidemie met deze naam gedoodverfd, — zwaait haar zeis rond Lissewege's toren. Walram timmert vlijtig doodkisten. Niet alleen voor vrienden en kennissen. Niet alleen grote, maar ook kleine. In 1667 begraaft Walram drie van zijn eigen dierbaren. Op 31 maart sterft zijn vrouw Beatrijs, zeventig jaar oud. Ze wordt met een solemnele dienst be-

Een ruitportret van de Kardinaal-Infant hangt in de hall van het stadhuis te Brugge.

(17) *K.A.L. Kerckrek. 1635-36*: p. 99: Alhier wordt gebracht in betalijnghe de somme van drie ponden grooten over zoovele als den Heer Pastor en kerckmeesters van Lissewege hebben ghejont tot het lossen van de pastors die tot Sluus en Aerdenberg ghevanghen laegen. III Lb. g.

p. 94: Betaelt an Madeleene Rombout over de theere thaeren huuse ghedaen bij vijf soldaten die convoij deden an den here pastor op den 8° april 1637 als hij het heijlich olie bracht in cost en dranke XII sch. XI p.

p. 94: Betaelt an drie soldaten die convoij deden an de paters van de capucijnen bij last van de pastor die tot Lisseweghe quamen dienst doen voor twee daegen VI sch.

Predikstoel in de kerk te Lissewege

Orgel in de kerk te Lissewege

graven binnen de kerk (18). Op 14 november sterft zijn kleinkind (19) en veertien dagen later wordt zijn schoondochter ter aarde besteld (20). Kort nadien schijnt ook Walram niet meer tot de levenden te behoren. Tot 1667 komen in de disrekeningen betalingen van doodkisten aan hem voor. In 1668 gaan deze betalingen naar Karel Romboudt. In de wintermaanden van 1667-68 vindt men in de begravingsregisters van Lissewege gemiddeld drie begravingen per dag van personen, welke gestorven zijn aan de „contagieuse ziekte”. Walrams eigen sterfdatum konden wij echter niet vinden in de Lissewegse begravingslijsten. Is hij misschien buiten Lissewege gestorven ter gelegenheid van een of ander opdracht of reis, en werd zijn stoffelijk overschot om reden van de heersende epidemie niet naar Lissewege overgebracht?

Het feit dat Beatrijs met een hoogsten dienst in de kerk begraven werd bewijst in elk geval, dat de Romboudts mensen waren die konden prat gaan op aanzien en sociale welstand.

In dezelfde richting wijst eveneens het feit dat de broeder van Walram in de kerk werd begraven. Zijn grafzerk ligt thans tussen de zesde en de zevende boom aan de noordkant van het kerkhof. Ze kwam daar terecht rond 1939 toen er een nieuwe vloer in de kerk gelegd werd. Deze grafsteen is voorzien van de volgende

(18) *R.A.B. Registrum mortuorum in Ecclesia Paroche de Lisseweghe 1631*. folio 57 : 31 maart 1667 : Begraeven in de kercke met de volle dienst Beatrice, last huusvrau Walram Rombout, out omtrent 70 jaeren. Overleden 30 dito.

(19) *Ibid.* folio 39 : 14 nov. 1667 : Begraeven op de zuutzijde van het kerkhof, het kint van Carel Rombout bij Petronelle van Weerde overleden corts na de geboorte.

(20) *Ibid.* folio 39 : 1 dec. 1667 : Begraeven met de meesten dienst Petronelle van de Weerde fa. Jan, huusvrau van Carel Rombout, out omtrent 26 jaere. Overleden den laetsten november.

tekst : „Sepulture van Jooris Rombout, overleden ontfanghere van de prochie, disch ende kercke, die overl. den XXII Meye 1640; ende van Magdaleene Ferdinandus fa. Antheunis, zyn huysvr., die overl. den XV Januarii 1641 ”. Verder volgen enkele devotiespreuken.

Aan de hand van deze en andere gegevens konden wij bijgaande stamboom van de familie Rombout opstellen.

Als wij het vele werk overschouwen dat Walram Rombout tussen 1611 en 1667 gepresteerd heeft, dan kunnen we niet anders besluiten dan hier gekonfronteerd te worden óf met een persoon met een verbazende werkkraft óf met een meester die met verscheidene gezellen gewerkt heeft. Dit laatste is zeer aannemelijk. Overall vinden wij hem vernoemd als „timmerman van zijnen style”, slechts in 1642 wordt hij eens aangeduid als „meester-timmerman”, samen met vier vakgenoten (21). Wij hebben tevergeefs gezocht om te weten of hij lid was van het Brugse gilde der timmerlieden. Dit schijnt niet zo geweest te zijn. Noch in het Rijksarchief, noch in het Stadsarchief, waar de oorkonden van het gilde der Brugse timmerlieden bewaard worden, konden wij enige spoor daarop wijzend ontdekken. Het enige dat op relaties met bewust gilde schijnt te wijzen is een prijsbrief berustend in bovenvermeld Stadsarchief (22).

(21) *K.A.L. Kerkrek. 1642-43* : p. 41 : Betaelt an Jan Luyckx de somme van ses ponden veertich sch. twee grooten verteert bij vier meesters timmerlieden : Robert Blomme, Clement De Prince, Aernoudt Schockaert ende Walram Rombout, die quaemen om tavyseren ende bestecke het nieuwe levee ende maecken vande torre, Item van teere bij Clement De Prince met twee knechte ende convoij als er over brochte het besteck van de torre, present pastor en kerckmeesters, per order en quitancie : VI Lb. XIII sch. II gr.

(22) *S.A.B. Archief v.h. Gild der schrijnwerkers; bundel 320* : Wij onderschreven timmerlieden van onse styl hebben gepresen ter hofstede daer nu ter tijt op weunt Servaes de la Fonteyne en dit ten versoecke van Joores Lucas ende voornoemde Servaes, de

Lambrecht Romboudt (± 1566)

|
?

Jakob Romboudt

Walram
x

1° Antonia Pauwels

Martina (*1619); Barbara (*1636)

2° Beatrijs Van Moer

Joris (*1643); Karel (*1644); Adriana (*1646)

Anna

x

Arnold du Tronquoy

Joris

x

Madalena Ferdinandez

d.v. Antonio, Wwe P. Scharre

Susanna (*1619); Karel (*1620);

Martina (*1622); Jacob (*1623);

Magdalena (*1630)

|
?

Judocus

x

Catharina...

Petronella (*1607);

Catharina (*1612);

1° Petronelle van Weerde,

1° kind (*1667);

2° Barbara Valenbost, (* 1673); Magdalena (*1676)

Barbara (*1670); Antonia (*1679)

Nicodemus (*1677);

Gezien Walram Romboudt in het Vrije van Brugge woonde, was hij waarschijnlijk geen lid van een gilde (23).

Dat hij veel werk gepresteerd heeft, is te verklaren uit het feit, dat er veel te doen viel in een tijd, waarin de kerk praktisch totaal heringericht, hersteld en gemeubileerd werd. Men heeft de gelukkige gedachte gehad deze herstellingen en aankopen te resumeren op de schutbladen van het „Boek der Landpachten. 1616”. Wij laten deze belangrijke tekst hier volgen :

— De goude abijten ware gecocht te Brugghe te Thomaes W... De Heere, zijdelaken vercoopre, XVe paessche XLI ende costen al tsaemen met al de stoffacien daertoe dienende de somme van LXXXVIII pondt gr.

— De motale reese was ghemaect bij Jacop De Keisere, heeuegietere, wonende te Brugghe in de Steenstraete, ende cost elf pondt IV d.g. tot XXXVc toe ende superabbundant ghelic rou stofferie, coste tmatalle werck XIIIc XXXVIII Lb. XVII sch. par., den voetsteen coste XLII Lb. p., tijserwerc te schilderen en dappels XVIII Lb. p., ende dijsserwerc XXII Lb XII sch. p., ende de stallaighe coste IIII Lb. p.; compt al tsaemen XVcXXXp. IX sch. p. compt IcXXVII Lb. II sch. V d.g.

— Ende was ghestelt Onse Vrouwe avent up den omeganc XVcXLVII. Kerckmeesters Michiel Vandepitte, Jacop Ryckarts Van Den Beckene, Jacop Thomaes dictus Batin en Adriaen Buudt, al presentd.

— De kercke van Lisseweghe was in brande gestecken van de geuzen in het jaer 1586 de XXV° Juli.

— Den choor is weerom upgemaect in het jaer 1616 en alle

selve hofstede gheleghen in der prochie van Ramscapelle, te weten de scheure, lanck omtrent acht en tsestich voeten en wijt seventwintich voeten van al het houdtwerck met arbeit ende de naghels, ghereserveert de balcken ende de schaergebynde daer in sijnde en dit bij ons weerdich bevonden de somme van seventien pont dertich schellingen ende vier grooten. Actum dese 20° van lauwe 1626. (get.) Walram Romboudt. Lenaert Masyn 23 maerte 1626. (Merkwaardig dat Walram en Joris hun familienaam met dt schrijven, waar anderen alleen met t het doen).

(23) Deze eventualiteit werd ons medegedeeld door Dhr. Jos. De Smet, Rijksarchivaris te Brugge.

de coste van matserie, timmeraige en scailie met alle het yserwerck en alle tgene daer aen cleeft heeft gecost omtrent duusent ponden grooten.

— De clocke genaemt Antonius is gegoten in het jaer (niet ingevuld) ende weegt zestienhondert en zes en tseventich pont, te XXV gr. het pont per Jan Grognaert tot Gent.

— De clocke Anna is vergoten per Gregorius van Hall en weegt VcLXVI lb. ten jaere 1622 de II° van maerte, waeraf de IIIcXCIX lb. zijn vergoten voor IIII grooten tlb. ende de reste als wesende nieuwe stoffe tot II sch. III gr. tlb.

— De cleene clocke, Jacobus, is gegoten ten selfden daghe van neue spijse ende weegt IcLXIII lb. tot II sch. III gr. tlb.

— De capelle van O. L. Vrouwe is neue verdeckt ten jaere 1622, het houtterwerck per Walram Rombout voor (!).

— A° 1618 : De selvere monstrancie is ghemaect per Baltasar van Blootacker, weegt twee en tachtich once vijf inghels tot 9 sch. 4 gr. d'uncie het selver, en 3 sch. 4 gr. d'uncie het fatsoen, bedraget alle dat daer aen cleeft 52-10-9.

— De selver vergulde kilck is ghemaect per deselvden A° 1619 met het testament van Pieter De Vos en de kercke heeft betaelt het vergulden en cost tsamen over het ghewichte van eenendertich oncen, twee ingelschen half en met het vergulden XXVI Lb.

— Het selver cruce is ghemaect per Fransoy Guens A° 1621 en weegt LXXIII oncen en zes ingelschen en heeft gecost zes en veertich ponden VII s. IIIg. Daertoe gegeven van Joos Tsirole XXIII Lb. g. de reste de kercke.

— De croonen van tbeeldt van O.L. Vrouwe ghemaect per deselvden en wegen tsaemen XX oncen XVIII ingelschen tot IX s. III g. d'once costen samen met tfatsoen twaelf pond XVIII s. 4 g. de groote gegeven per Jan Verbeke, de cleene per Jacqueminken Schouteeten.

— Het selver wierockvat ghemaect per Francois Geuns A° 1630 weegt met de selver schelpe tsamen tzestich oncen en vichtien ingelschen.

— De cruusbeucke is volmaect geworden A° 1630.

— De selver ampullen zijn ghemaect (!).

— De voorkercke met de onderlatten was ophgemaect in het jaer 16... (!).

— De zelve schaelen om de communie is ghemaect in het jaer 1644 bij Fransooy Guens en wecht vijftewichtich oncen en thien ingelschen, bedragende over selver fatsoen ende

vergulde tot XIII sch. gr. d'once, zestien ponden elf sch. zes groote. Daertoe Michiel de Wulf gaf zes ponden groote.

— De vaulte over den hoogen choor was ghemaect door Geeraert Coppet mr. matsenaere woonende tot Brugghe, int jaer 1649 ende heeft gecost int gheheele omtrent vierhondert ende dertich ponden grooten.

— De vaute over de cruuskercke was gemaect door de voor-noemde meester Geeraert int jaer 1650, ende heeft gecost int geheele omtrent vierhondert ende zes en dertich ponden grooten.

— De nieuwe motalen lampte is geleverd door Jacques Janssens woonende tot Brugghe int jaer 1650 en cost zes ponden thien sch. gr.

— In de maent october te jaer 1651 is gestelt de marberen auctare inde capelle van Onse Lieve Vrouwe. Geleverd door Jeronimus Staelpaert, steenhauer woonende tot Brugghe ende cost met oncosten omtrent twee hondert (!).

— De schilderie staende in de voornoemde auctaer ghemaect door van Oost, cost XL Lb. gr. ten jare 1652.

— De selvere vergulde ciborie is ghemaect tenselven jaere ende cost XXXII pgr.

De bedrijvigheden van Walram Romboudt kunnen we naar de aard van het werk indelen in opdrachten en reizen, aannemers- en timmerwerk en tenslotte schrijnwerk.

Walram moet een man geweest zijn met een zekere eruditie, die pastoor Jan de Craene (24) en zijn kerkmeesters als een deskundige en een vertrouwensman beschouwden.

Reeds in 1618 zien wij hem een eerste schatting doen, waarvan de oorkonde bewaard gebleven is. De schattingbrief toont ons het handschrift en de handtekening van Walram. In 1626 doet hij een schatting te Ramskapelle op verzoek van Joris Lucas en met de hulp van Lenaert Masyn. Het is deze prijsbrief die in het Stads-

(24) L. VAN HOLLEBEKE, *op. cit.* p. 206; Lijst van de pastoors van Lissewege.

archief te Brugge berust (25). Nog andere schattingen van dien aard werden door hem gedaan, bv. daar waar betwistingen oprezen tussen openbare besturen en partikulieren (26).

Als vertrouwensman van pastoor en kerkmeesters

(25) *K.A.L.* Vastgespeld op f. 26 van het „Boek der Landpachten” : „Prysie ghedaen den 5° van november 1618 en dat ter hofstede daer nu ter tijt up woont Jan Blaere bij Cruusabeele ende dat bij laste van den pastor kerckmeesters van de kercke van Lisseweghe (!), welck voorschreven goet is toebehoorende de kercke van Lisseweghe ende dat ghepresen bij mij onderschreven timmerman van mijn styl: een weunhuys met een scheurcken ende een stal, te weten het houtwerck, stroodack, matserie ende anders, mitsgaders al dat er naghelvast ende moortelvast is, mitsgaders achttien jonghe troncxkens die staen an de boogaert ende dit is altsaemen ghepresen de somme van acht pont drie schellinghen ende elf grooten vlaemsch. Mij torconden dese 5 november 1628. (get.) Walram Romboudt.”

— *Ibid.* f. 98: „Wij hebben bevonden up het hofstedeke te Cruusabelee, toebehoorende de kercke van Lisseweghe. In fruitboomen jonghe ende oude troncken ende upgaende boomkens, eerst oude troncken: 32, jonghe troncxkens zou out wesende 4 jaer, 3 jaer ende 2 jaer ende oock vele van een jaer die ghevest zijn, ende hebbende bevonden: 124. Item alle de upgaende boomkens onder esschen, vulgen ende popelierkens onder groot ende cleene: 56. Item 7 oude appelboomeen. Item jonghe appelboomen: 13. Item 15 prumboomen onder cleene en groote. Item kerseboomkens, die maer van dit jaer ghegreffyt zijn: 20, en noch 5 die omtrent out waeren 3 oft 4 jaere: 18, tsaemen 25 in als. Dese 2e van meye 1631. (get.) Walram Romboudt. Everaert Grusier.”

(26) *Ibid.* folio 157: „Prysie ghedaen bij ons onderschreven de 6 april (1631) een hus toebehoorende de Aerme van Lisseweghe int dorp daer den ouden Jan Gillis in gestorven is ende dat bij laste van mijn heere den pastor van aldaer ende de dischmeesters ter eender ende Lopez de Vylegas ter andere zijde moesten prijzen is nu ter tijt overnemende so hetselve hus nu staet zoo van al het houtwerck, stroodack, yserwerc ende glasveijnsters met hantghedaet en calck, mits oock die weerde van al het stroy ter selverplase bevonden, met de helft van de weerde van de ghemet van het hus daer Ghovaert Waterloo in woont, wesende het eutende, ende van noord thus betimmert by Cornelis De Brune, de matselrie vande ghevel ende meuren behoort tot Loupes de Vylegas, sonder de boesen van de cafoen ende de houck van ghou anden voormeur ghewrocht zo dat hem last vertoocht, ende is al dit selve bij ons ghepresen ende weerdich bevonden ter somme tweekendertich ponden seven schellinghen ende acht grooten vlaemsche. Ons torconde date hier boven. (get.) Walram Romboudt. Dit is het merck van Jan Gilles.

Aan deze prijsbrief is een andere gespeld welke wij hier om wille der beknoptheid niet vermelden, doch in de marge lezen we: „De

reist hij in 1634 naar Nieuwpoort (27) en naar Brugge (28) om leien te bestellen welke moeten dienen om de kerk te herdekken.

Niet alleen leverde Walram kunstwerken in de ware zin van het woord, tevens zien wij hem zwaar timmerwerk uitvoeren. Ook moet hij kennis gehad hebben van metsel- en bouwwerk. In de kerkrekeningen van 1611 tot 1657 komen in dit verband volgende betalingen voor (29) :

- 1611 : Betaelt aen Walram Rombout, de somme van twee ponden drie schillijngen vier grooten over zeker werk bij hem ghedaen inde costers huus ende het doen van balcken inde kercke volgens ordonnansie ende quitansie. II Lb. III s. III p.
- 1613 : Betaelt Walram Rombout voor het verhoofden en verhanghen van de clocke I Lb.
- 1619 : Betaelt an Walram Rombout, timmerman, de somme van derthien pont drije sch. elf gr. te weten XIX shg. over het maecken en leveren van twee moleuren te zijden

prysie is verandert mits Loupes meer ghematst heeft dan datter van te voren stont, soo dat de ghevel tusschen thus bij Cornelis de Brune betimmert daer maer mede ghaet, die boesen van het cafoen en die helft van de pijp ende houck ande voormeur, met een stuk van de ghevel soo dat hem ter straete vertoocht ende rest compt toe Loupes de Vylegaz."

(27) *K.A.L. Kerkrek. 1634* : „Betaelt an Walram Rombout, timmerman, overleveringhe ende maecken van diversche houtte-werc in torre, kercke, gote, costers huus mitsgaders van verschoot van gelden in treysen naer Niepoort om schallie elk breeder blijckende billiet : XVI Lb. XVII sch. VII g."

— „Nopende de somme van een hondert veertich ponden derthien schellynghen ende vier groote over de leveringhe vna zeven en vichtich duusent ende een quaert ingelsche schaille zijn betaelt en voor deze kercke uutghedaen per Joos Utterwulghe de XIX hoijmaent XVIe vierendertich ende blijft de kercke dezelfde somme ande voornoemde Joos Utterwulghe schuldig met de interesse van die(?)e hiervoor."

(28) *Ibid. Kerkrek. 1635-36* : „Betaelt an Aernout Geleyns, weert in Tcrakeelcke over theere tsijns huuse ghedaen te jaere 1634 bij Joos Utterwulghe, Walram Rombout en de schailledeckers als sij naer Brugghe gyngen om schaille in twee reijsen : X sch. II p.

(29) Wij laten hier enkel de voornaamste en belangrijkste posten volgen uit de kerk- en disrekeningen, berustend in het kerkarchieef te Lissewege.

van de autaer ende over het uytbrecken van het schutsel oost-torre veijnster met noch het vercorten vande soldere; voorts XII s. VIg. over anderhalve dagh werckens in het versetten van autaertafels als die bisschop de autaren quam wijen; voorts over een dach werckens om de steenhauwer te helpen als het sacraments huusecken sette en over het leveren van het wagenschot in gront met noch twee stucken (...) zijden terzijde tsacramentshuus; voorts drie pont XV s. over het maecken van goten vande kercke met het beschicken en thuijshalen; voorts II sch. over het repareren van biechtstoel; I sch. III gr. over het maken van een boordeken om de kommekens op te zetten; voorts IX sch. over het doene van (...) (...); voorts X sch. over het afwynden vande oude clocke; voorts IIII sch. over de halve dach zijn twee werckers (?) int afwynden van thout dat er op de torre was, met het inlaten van tloot in de ghoten; voorts IIII sch. over het indoen van buuse inde gote en het zuuveren derzelve; voorts VI sch. VIII g. over het leveren en maecken van een bancxken om het S^o Sacramentshuus op te richte; voorts VII sch. over het maecken van een voetbanc ter zijden den hooghen autaer met het afbrecken van het oude sacramentshuus; voorts II Lb. over het maken van de noordtdeure van de kerke mitsgaders IX sch. over het leveren van een maeckelare (...); voorts I Lb XVI sch. over het maken van een cruuscasyn met ver...houtveinsters en het maecken van de nyeuwe weintel stegher int huus van pastor; voorts de reste over tmaecken van twee zijde an de oude biechtstoel, over het upschorte van de groote clock; voorts over tmaecken van een cappe over de canctuarie; voorts over tafbrecken ende maecken van cappe van camer van pastor ende ander X sch; specificatie, ordonansie en quitantie.

— 1621: Betaelt an Walram Rombout, timmerman van zinnen style, de somme van zesthien ponden twaalf schellingen en drie groote, procederen te weten: XX sch. over het leveren en maecken van nieu hoofd van minste clocke met het hanghen derzelve; voorts VI sch. voor het af en aenslaen van het yserwerc an groote clocke; voorts III Lb. over tmaecken van een nieu beelfroot om beede de minste clocken an te hanghen; voorts over het afdoen en anhanghen derzelve clocke mitsgaders over het verstyven van de gote van de torre; voorts de reste over het onwerc bij hem ghedaen an Zuudcapelle derzelfde kerke daermee begrepen de levering van balcken (...) van stijlen en ander houtwerc mitsgaders

alt yserwerc ende houtghedaen breeder ende specificaes dan of sijn begrepen en hordonnantie en quitansie.

— 1632: Betaelt an Walram Rombout, timmerman, over tmagie ghedaen aen de kercke mitsgaders ghetimmert de vervallen priesterage.

— 1637: Betaelt an Walram Rombout, over tmaecken thuusecken ter Cruusabeele op de hofstede van de kercke mitsgaders gewrocht in de kercke en dit ten jaere 1637. XIII Lb. XIII sch. VIIIg.

— 1647. Betaelt an Walram Rombout tsamen zes pondt twaelf schellingen vier grooten ende dat over tvermaecken van banken in de kercke, tdoen vanp prijsie, tschoonmaecken van ghoten, leverijnghe van raemen, lijsten, ... een rondon up de gaten van de voute inden hooghen choor, mitsgaders leveren ende maecken van een groote ende eene cleene dootbare als oock van ander werck inde kercke bedraegende tsaemen de voornoemde somme alles inghevolghe twee specificasies; ordonnansie ende quitansie is hier dezelve.

— 1651: Betaelt an Walram Rombout, timmerman, over trepareren van huus van heer pastoor X p.

— Dischrek. 1611: Item noch betaelt Walram Rombout, timmerman over leveryng en maecken van aermen husen, blyckens by ordonnantie daerof synde bedraegt de somme van II Lb. XIII schel. IIII p.

Ook wat betreft het schrijnwerk geven wij alleen de meest belangrijke posten. In 1619-20 levert Walram een eerste wagenschotten biechtstoel. Een tweede en een derde volgen in 1638 en 1642. In 1620 werkt hij mede aan een retabel. In 1637 levert hij een schapraai om de ornamenten op te bergen. Eindelijk in 1652 levert hij zijn meesterwerken. Het zijn de huidige predikstoel, het doksaal en de orgelkast, die wij nog steeds kunnen bewonderen en die het enige kunstvolle meubilair zijn van Lissewege's polderkerk. Hier laten wij de voornaamste rekeningposten volgen (30).

(30) Deze verscheidenheid van bezigheden: schrijnwerk, aannemerswerk, beeldsnijwerk e.a. mag naar onze tegenwoordige opvattingen dan wat al te gevarieerd lijken, toch vallen ze niet buiten

1616 : Betaelt an Walram Rombout over tmaecken en leveren van verhemelte boven den hooghen autae : XVIII Lb. X sch.

1637 : Betaelt an Walram Rombout, timmerman, over leveren van een schaprae voor de kerke als ander timmeragie en het toesicht en gadeslaen de schailliedeckers als anders conforme sijn billiet en specificasie : XIV Lb. V sch. X gr. (In de marge :) Deze schaprae is inde sacristie daer de ornamente in hanghen.

— 1638 : Betaelt an Walram Rombout, timmerman van sijnen style, de somme van drieendertich ponden en acht grooten over het maecken van een nieuwe biechtstoel van wagenschot, oock van maecken van de nieuwe solder op de hofstede Cruusabele met leveren van de deijlen en ander. Tsaemen XXXIII Lb. VIII g.

— 1642 : Betaelt an deselyden Walram Rombout de somme van vijfendertich ponden neghen schellingen grooten over tmaecken ende legghen van de solders, legghen vande balcken ande secreetcamere daer de orghel staen moet ende tmaecken van een nieuwe biechtstoel die staet ter syde van den hooghen houtae ende andere inghevolge specificasie, ordonnantie en quitantie.

— 1652 : Betaelt aen deselve (Walram Rombout) I hondert neghenentwintich pond een schelling over tmaecken ende leveren eenen nieuwen spryckstoel ende ander nootsaeckelijkheden inde kerk bij order ende quitansie IcXXXIX Lb. I sch.

Betaelt aen deselve (Walram Rombout) Ie XXIX Lb. III sch. over tmaecken van den doxael ende andere nootsaeckelijkheden ingevolghen zijn specificatie, ordonnantie en quitantie : Ie XXIX Lb. III sch.

— 1653-54 : Betaelt aen Walram Rombout de somme van eenentsestich ponden acht schellingen neghen grooten van tmaecken van diversche wercken als timmerman breeder by specificatie vermeldt met ordonnantie en quitantie dus hier deselve : LXI Lb. VIII sch. IX gr.

Een specifiekatie of rekeningpost waarin de orgelkast

de „ordonnancie” van de toenmalige gilden der timmerlieden en de gilden der schrijnwerkers aangehaald op p.p. 72-80 van *J. GAILLARD. De ambachten en neringen van Brugge*, deel II, Brugge 1854.

eksplisiet wordt vermeld, vinden wij echter niet. Wel verscheidene posten van uitbetalingen in verscheidene termijnen aan de bouwer van het orgel zelf, Boudewijn Le Dou en de schilder Marcus Bollaert. De détails en afwerking van doksaal en orgelkast zijn echter kennelijk van één en dezelfde hand.

Wij zullen hier het grote aantal doodkisten die Walram voor rekening van de dis en van partikulieren in de zestigerjaren timmerde maar onbesproken laten.

Lange tijd heeft Lissewege zijn roemvolle zoon vergeten (31). Wellicht wordt zijn nagedachtenis een beter lot beschoren, nu wij geprobeerd hebben deze kunstenaar uit de vergetelheid te trekken.

De preekstoel die zich in het transept bij de zuidoostelijke moerpilaar bevindt, getuigt van een opmerkelijk vakmanschap en een vaardige hand. We zouden de stijl niet ten volle barok durven noemen. Enkele aarzelingen wijzen nog op de stervende renaissance. De zeshoekige kuip draagt op vijf ribben gedrapeerde engelenfiguren, — welke nodig gerestaureerd blijken —, in verschillende houdingen. Deze kuip rust op een massieve eiken zuil, die een vierkant voetstuk heeft, waarop de ekspressieve koppen van de vier evangelisten voorkomen, vergezeld van hun attributen. De trapleuningen wijzen op meerdere restauraties.

Het doksaal heeft een balustrade boven een schutbord van vijftien panelen, met barokke cartouchen versierd.

(31) *ENGLISH. op. cit.* p. 23 in voetnota: „Een aantekening van 1808 in het K.A.L. (Register der beraadslagingen) luidt als volgt: „Het doxaal en de orgelkasse is gebeldhauwd door den grooten meester Erasmus... (niet ingevuld) in 1654, geboortig van Antwerpen, dewelke in de 17e eeuw tot Brugge gevlucht was.” Men dacht wellicht aan Erasmus Quellinus. Intusschen is het nogal typerend dat men te Lissewege zelf den begaafden dorpsgeenoot Walram Rombout volledig vergeten was. Het doksaal kostte 129 pond 3 schellingen. In een ongedateerd kerkbezoek heet het: „Est hic splendidum organum cum odeo.”

Deze panelen zijn om de vijf gescheiden door de afbeeldingen van de vier evangelisten.

De kerken uit het Brugge en het Vrije bergen nog menige *orgelkast*, welke van ver of bij verwant zijn met deze van Walram Rombout te Lissewege. We vernemen hier slechts Uitkerke (1632), Damme (ca. 1630), Westkapelle (1645) en Stalhille. Ook Watervliet (Oost-Vl.) is zeer gelijkend. Bij de orgelkast van Lissewege is de versiering al heel wat rijker dan bij de preekstoel (32). Hier zien we reeds een aankondiging van de barokweelde. De onderkast draagt dezelfde cartouchen als de balustrade van het doksaal. De middenste pijpenbundel staat bolvormig vooruit, terwijl we van weerszijden een vlakgehouden pijpenreeks zien en de enge pijpen op de kanten gehouden werden in V-vormig uitkragende bundels. In 1653 werden deze pijpen verguld door Marcus Bollaert, wat in Brugge (nu nog te Uitkerke) meer voorkwam. Nu zijn ze ongeschilderd. Het geheel is versierd met engelkopjes en -figuren, vrucht- en bloemenkomposities (33).

J. BALLEGEER

(32) Een zeer uitgebreide en degelijke beschrijving van doksaal en orgelkast vindt men in: *F. VAN DER MUEREN: Het orgel in de Nederlanden*. Brussel 1931. p. 116-119.

(33) Naast de bekende studies van *L. VAN HOLLEBEKE: Lisseweghe, son église et son abbaye*. Brugge 1863, en van *ENGLISH: Op beevaart naar Onze Lieve Vrouw van Lissewege*. Brugge 1930, hebben wij inlichtingen geput uit: *K.A.L.* (= Kerkarchief Lissewege): Kerkrekeningen, Disrekeningen, Pachtboeken, e.a.; *G.A.L.* (= Gemeentearchief Lissewege): Alfabetische klapper, s.d.; *R.A.B.* (= Rijksarchief Brugge) Parochiale registers van Lissewege nrs 2, 3, 4, 23.; *S.A.B.* (= Stadsarchief Brugge) Archief van het gild der schrijnwerkers en timmerlieden.

Wij kunnen niet nalaten hier Z.E.H. Michiel Claerhout, pastoor te Lissewege, te bedanken voor de grote bereidwilligheid, waarmee hij ons inzage verleende van het Kerkarchief te Lissewege.